

BILLEDSPROG - EKSEGESE - TEOLOGI

Et oplæg til samtale om videnskabelighed og engagement med Per Bilde

eller

Noget om grønne håb, hede ønsker og grumsede flomme af vilkårlighed og subjektivisme

Af Kirsten Nielsen

1. Indledning

Per Bilde har i sit indlæg »Billedsproget - en ny udvej for teologien? Et kritisk opgør med bestemmelsen af billedsprogets kategori og funktion i Kirsten Nielsens disputats« rejst en række spørgsmål af principiel betydning. Det skal han have tak for. De er vigtige og værd at svare på.

Genren for mit svar bliver ikke det kritiske opgør, men samtalen. Vi er begge eksegeter af uddannelse, begge opvoksede i samme historisk-kritiske tradition, og ingen af os ønsker at opgive den rationalitet, vi forbinder med denne tradition. Vi er begge optaget af bibelske tekster, og jeg mener at vide, at personligt engagement heller ikke er en ukendt størrelse for Per Bilde. Der må derfor være basis for en god udveksling af synspunkter om forholdet mellem engagement og videnskabelighed. For det er vel dér, det brænder på - for Bilde og mig, som for mange andre, der er optaget af området religion/teologi.

2. Det overordnede teologiske sigte og billedsprogets kategori

For Bilde at se spiller det personlige engagement en væsentlig rolle i min bog. Engagementet betegnes som et teologisk sigte eller projekt, der ligger bag mit videnskabelige arbejde. Ja, ikke blot ligger bag det, men styrer det. Hvad jeg i realiteten er ude på if. Bilde er »et

apologetisk forsøg på at revitalisere kristendommen ... « og gøre billedsproget til en »teologisk redningsplanke eller universalnøgle«.

Lad det nu være, om den grønne farve på omslaget og citatet fra Hiobs bog (der i konteksten er anvendt som en sammenfatning af det centrale i Jesajas teologi, jfr. p. 356) klart fortæller, at her er en kristen apologet på spil. Hvad Bilde her ret i er, at jeg i en række foredrag og artikler (nemlig dem han omhyggeligt opregner i note 2 og 3) i kirkelige og folkelige sammenhænge har formidlet nogle af de resultater, jeg er nået frem til gennem min forskning. Det er også korrekt, at jeg i disse arbejder ikke lægger skjul på mit eget kirkelige tilhørsforhold. Og hvorfor skulle jeg også det?

Men betyder dette, at jeg 1) lader min forskning styre af mit personlige engagement på en sådan måde, at mine forskningsresultater bliver uvederhæftige, og at jeg 2) betragter mit arbejde med billedsproget som en universalnøgle til løsning af kristendommens problemer i moderniteten?

Eller anderledes formuleret: går der blot noget galt i mit projekt, således som Bilde formulerer det i sin indledning, eller er projektet *som sådan* galt, fordi jeg har nogle skjulte ambitioner, som leder mig på vildveje?

Bilde understreger, at min grundidé om det religiøse sprog (Bilde kan altså også tale forholdsvis generelt om noget så vagt som *det* religiøse sprog) er korrekt, ligesom genbrugs- og reinterpretationstanken er rigtig. Mine konkrete analyser synes han heller ikke at have problemer med; de udmærker sig endda ved at være temmelig traditionelle historisk-kritiske. Men noget galt er der altså. Bilde nævner min ubekymrede tale om *det* bibelske billedsprog, *det* gammeltestamentlige osv. osv. Det er ganske enkelt en vag og ukarakteristisk størrelse, da man jo kan finde billedsprog i mange andre kulturer. Jeg er naturligvis ikke uenig med Bilde i, at billedsprog er et yderst udbredt fænomen. Når jeg taler om det gammeltestamentlige eller profetiske billedsprog har det ikke været for at angive en særtype, men blot for at afgrænse det tekstområde, hvorindenfor jeg undersøger billedsproget. Men det skulle jeg nok have sagt mere direkte.

Videre fremgår det af Bildes indlæg, at er der noget, jeg ikke er god til, så er det at definere klart og præcist. Bilde har ret i, at jeg ikke giver en klar definition af billedsprog. Men det skyldes ikke, at jeg er dårlig til at definere eller lægger ringe vægt på den slags, men at en definition i betydningen formel afgrænsning, ikke lader sig gøre, når vi beskæftiger os med et fænomen som billedsprog. Billedsprog er nemlig *ikke* defineret (i betydningen afgrænseligt) ved sin *form*, men ved sin *funktion*. Jeg skal give et eksempel på dette og dermed vise, hvori *min funktions-pointe* består: Når jeg siger, at der ikke kan foretages en formel afgrænsning af billedsproget, men at billedsproget er bestemt af sin funktion, tænker jeg på brugen af en sætning som den fra alle bøger om metaforer så velkendte: »Achilleus er en løve«. Selv har jeg aldrig mødt den sætning som andet end eksempel på en metafor. Men jeg kan udmærket konstruere en meningsfyldt situation, hvor denne sætning er bogstavelig tale: En af vore religionshistoriske venner er til middag hos gode bekendte. Over kaffen og cognac'en taler en af de tilstedeværende med stor varme og begejstring om Achilleus. Vor ven nikker fornøjet og føler sig på hjemmebane. Pludselig går det op for fortælleren, at hans interesserede tilhører forstår det fortalte som udsagn om den græske helt, og må derfor, inden han går videre med sine interessante detaljer om Achilleus' liv og færd, præcisere: »Achilleus er en løve«. Tilhøreren vidste ikke, at fortælleren var direktør for det lokale Zoo.

Det er altså ikke udsagnets form, men brugen i en bestemt kontekst, der afgør, om et udsagn anvendes metaforisk eller ej. Men udsagnets mening er yderst forskellig alt efter, om det tolkes billedligt eller bogstaveligt. Grønbechs påstand om, at selv det allersimpleste sprog i grunden er billedsprog, er derfor ikke relevant i denne sammenhæng, hvor vi taler om sprogbrug og ikke om sproghistorie. Og Grønbech kan under ingen omstændigheder bruges som argument for, at så er alt i grunden billedsprog, og der er ingen forskel på billedlig og bogstavelig tale. Hvilket Bilde næppe heller vil sige?

Min brug af begrebet kontekst er, som Bilde (og andre før ham) har gjort opmærksom på, meget vag. Jeg burde i de *konkrete sammenhænge* have præciseret nøjere, om jeg talte om historisk kontekst,

kulturel kontekst, litterær kontekst osv. Men min afgørende pointe har været at fastholde, at mening ikke opstår i tomrum. I tomrummet ville der være plads for den mudrede flom af vilkårlighed, som Bilde med rette er bange for; men eksegeten læser ikke et udsagn isoleret. Han eller hun sætter sig grundigt ind i konteksten/konteksterne - bredt forstået. Ellers er vedkommende en dårlig ekseget.

3. Billedsprog og kontekst

Bilde kræver klarhed. Det gælder også m.h.t. forholdet mellem afsender, modtager og budskab. Men her er tingene igen mere komplicerede, end Bilde synes at forvente. Selvfølgelig ville det være rart, om man blot kunne opstille en kommunikationsmodel, der angav vægtfordelingen mellem de tre størrelser (måleenheden ville dog nok volde lidt vanskeligheder). Men variationsmulighederne er mange; det eneste faste er vel selve det, at der i princippet er en afsender, en modtager og et budskab? Det enkleste ville være, om afsenderen havde et fikst og færdigt budskab, pænt pakket ind, som afsendes og derpå modtages i samme form af modtageren, der nu sidder med netop den information, der blev afsendt. Sådan går det jo da ganske ofte, når man sender en pakke med posten. Men postmetaforikken må ikke forlede os til at tro, at så er det på samme måde med sproglig kommunikation. Her kan nemlig afsender og modtager være samtidige eller være adskilt i tid (genbrugsmuligheden) måske endda så adskilte i tid, at budskabet stort set løses fra den oprindelige afsender og får en ny afsender (f.eks. en religiøs institution). Budskabet behøver ikke at være så færdigt og lukket som postpakken. Det kan være formet på en måde, der gør, at hverken afsender eller modtager er i stand til at uddrage den fulde betydning. Billedsprogets mange betydningspotentialer er ikke alle aktualiserede, f.eks. Der kan da ske det, at den efterfølgende samtale også bliver oplysende for afsenderen, der derved bliver modtager af sit eget budskab. Eller afsenderen kan efter at have afsendt budskabet selv nå til dybere erkendelse af sit budskab uden modtagerens indvirken. Jfr. genlæsning af egne udsagn eller digteres reaktion på litteraturfolks udlægning af deres digte.

Et budskab formet i billedsprog kan meget vel være ment entydigt fra afsenderens side, men vise sig at have flere tydningsmuligheder, end både afsender og førstemodtager troede. Jeg må derfor afvise Bildes påstand om, at billedet enten må være »blot et medium« eller »kreativt og nyskabende«, enten må være til at oversætte eller ikke være til at oversætte. Hele min analyse af billeders historie har som pointe, at et konkret billede i en bestemt periode eller situation kan fungere rent formidlende, dvs. som en cliché, der ikke adskiller sig væsentligt fra den bogstavelige tale. Det udlægges ganske konventionelt og sætter intet tolkningsarbejde i gang hos tilhøreren. Men pludselig, i en ny situation, kan det få sin billedfunktion igen. Billedet har altid muligheden for at fungere som metafor i sig. Derfor kan det, når det fungerer som billede ikke oversættes, blot parafraseres i en i princippet uendelig parafrase. I de konkrete tilfælde foretager vi ikke desto mindre en »oversættelse« og ødelægger ikke alverden derved, da afsenderen ofte tænker lige så konventionelt som den samtidige modtager. At oversætte »Achilleus er en løve« til »Achilleus er modig« oplever de færreste af os som noget stort betydningstab, for metaforen er i praksis blevet en kliché.

Hvad jeg forsøger at koncentrere mig om er altså *sprogbrug* og at påpege de konventioner, der er bestemmende for, hvorledes billedsprog tolkes. At jeg til slut i min bog forsøger at uddrage de centrale teologiske tanker af Jesajas billeder strider derfor ikke imod mit metaforsyn; jeg giver ikke afkald på billedsprogets kreativitet af den grund. For jeg påstår ikke, at jeg har ydet Jesajas billedsprog fuld retfærdighed ved en sådan uddragning af information. Min tolkning er og bliver en tilnærmelse, ikke mere. Omvendt må jeg fastholde, at når vi bruger billeder, og når Jesaja bruger billeder, så er den informative funktion en væsentlig del; billeder er andet end sproglige guirlander.

4. Billedsprog, flertydighed og virkningshistorie

Sammen med den nyskabende og kreative mulighed hører billedsprogets polyvalens. Bilde bryder sig ikke om sådan noget. Jeg går ud fra, at han vil betegne Targums reinterpretation af Jesajas træbil-

leder som mistolkninger, afledt af et religiøst-politisk engagement, der leder oversætterne bort fra billedets objektive indhold og dermed strider mod god historisk-kritisk metode. Når jeg læser Targum, slår det mig, at der finder en sådan reinterpreteration sted, og jeg spørger selvfølgelig, *hvordan* den muliggøres. Det svar jeg har fremlagt er, at for billedernes vedkommende forholder det sig sådan, at Targum udnytter billedsprogets polyvalens. Billedsproget har en vidde, de mange betydningspotentialer, der ikke hindrer det i at være prægnant i den konkrete situation, hvor konteksten styrede tolkningen frem mod én bestemt tolkning. At der i brug og tolkning af billeder ikke hersker det totale anarki skyldes ikke formelle træk ved billedet, men den tradition og konkrete situation, det bruges i. Sociologisk set har diverse præsteskrifter uden tvivl spillet en væsentlig rolle som sikrere af den rigtige udlægning. De har sat de forståelsesrammer, inden for hvilke udlægningen finder sted. Skriften uden traditionen er vitterlig et voveligt foretagende, hvis man vel at mærke ønsker at sikre en præcis fastholden af den første mening, og opfatter enhver nytolkning som forrædderi mod den oprindelige mening. Og Bilde's interesse er vel at sikre, at vi holder os til den oprindelige mening? Min interesse er at gøre det klart, at den oprindelige mening, så vidt det er muligt, den når man tilbage til gennem grundig analyse af en række brugssituationer, hvoraf nogle er direkte afspejlet i den litterære kontekst, billedet befinder sig i. Jeg vil gerne afdække den traditions- og redaktionshistorie, de bibelske tekster afspejler.

Dermed kommer jeg til at arbejde med teksters virkningshistorie og dermed igen med billedernes åbenhed for nytolkning i genbrug. Dette resultat betragter jeg som videnskabeligt velbegrundet og ikke særlig nyt. Hvad jeg har kunnet bidrage med, har især været undersøgelser af *billedsprogets* rolle i denne sammenhæng, et hidtil overset, men efter mit skøn frugtbart område.

Alt dette kan fremlægges deskriptivt inden for de rammer, enhver historisk-kritisk ekseget accepterer. Og jeg mener at have gjort det inden for disse rammer. I mine kirkelige foredrag forsøger jeg at fremlægge disse resultater, men samtidig at tage dem alvorligt på

den måde, at jeg opfordrer til overvejelse over, om det moderne menneske mon har overset billedsprogets centrale placering i de bibelske skrifter. Om moderniteten har gjort det svært for os at forholde os til et sprog, vi ikke forbinder med rationalitet. Og om vor teologi har foretaget en tilsvarende reduktion. Jeg forsøger at vise, at en teologi, der ikke tager billedsproget alvorligt, står i fare for at ende i fundamentalisme eller hvad jeg kalder filosofisme. Omvendt gør Bilde ret i at minde om, at en urgering af billedsproget *kan* føre til obskurantisme eller letkøbte forsøg på at lægge hvad som helst ind i en tekst. Eller rettere netop ikke hvad som helst, men det man selv, helt personligt har behov for at lægge ind i teksten.

Jeg indledte med at præcisere, at den genre jeg ønskede at bruge i dette indlæg er samtalen. Men skal vi samtale, må vi forstå hinandens hensigter. Bilde har gjort sig megen umage for at forstå mine hensigter og har klart vist, at der er sammenhæng mellem hvad jeg siger, når jeg er på universitetet, og hvad jeg siger uden for murene. Og det er jeg kun tilfreds med. Hvad Bilde ikke, efter min mening, har vist er, at styringen kommer fra det personlige engagement og fører mig på faglige vildveje. Hvad han kunne opponere imod var min tillid til, at billedsproget også er brugbart i dag. Hvad han ikke kan afvise er dets udbredte brug op gennem historien og de muligheder for genbrug, der hænger sammen med billedsprogets åbenhed. Hvad Bilde kunne have gjort var at udpege de vildveje, jeg selv har ladet mig lokke ud på. Her er det ikke nok (selv om det er relevant) at vise, at andre udnytter mig til noget, som jeg måske ikke er tjent med.

5. Afslutning

Men tilbage til de indledende bemærkninger. Uden det *personlige engagement* ville det falde mig svært at gøre et ordentligt stykke arbejde. Ikke blot i den forstand, at det kan være svært at arbejde i årevis med et emne, man ikke er fascineret af og selv får noget ud af at beskæftige sig med; men også i den forstand at jeg finder det usagligt ikke at udnytte mine egne erfaringer i mit arbejde. Anderledes sagt: *det ville være at fraskrive sig mulig indsigt ikke at*

reflektere over egen praksis. Men forudsætningen for at dette kan blive frugtbart for et videnskabeligt arbejde er naturligvis, at denne refleksion er kritisk, at den holdes i et sprog, der er anskueligt og bruges på samme måde som andre bruger sproget. Det er således en forudsætning, at de synspunkter, der opnås, fremlægges i en form, der gør det muligt at diskutere dem.

Bildes indlæg viser, at debat er mulig og nyttig. Jeg vil derfor også spørge tilbage til Bilde: Hvordan forstår du forholdet mellem engagement og videnskab? Vil du i forlængelse af din kritik af min bog sige, at ethvert engagement må holdes ude fra videnskabeligt arbejde, da det ellers slører den objektive sag, som synes at være målet if. dig? Eller er det farven på mit engagement, der generer dig? Min manglende evne til at beherske det/skjule det?? Hvorfor arbejder du selv med tekster på et fremmed sprog, fra en fortidig kultur? Og hvorfor gør du det så vedvarende og energisk? Hvad vil du med dine studier?

**Kirsten Nielsen
Lektor, dr. theol.
Institut for Kristendomskundskab
Aarhus Universitet**